

УДК 332.122

Мехович Сергій Анатолійович, професор кафедри економічного аналізу та обліку,e-mail : bondar1945@mail.ua**Гаврикова Аліна Олегівна**, асистент кафедри менеджменту та оподаткування,e-mail : alina270684@gmail.com

Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», м. Харків, Україна. Вул. Фрунзе, 21, м. Харків, Україна, 61002

ФОРМУВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ РОЗВИТКУ РИНКУ ЕЛЕКТРИЧНОЇ ЕНЕРГІЇ

У статті розглядається науковий підхід до формування організаційно-економічного механізму розвитку ринку електричної енергії в Україні, який базується на гармонійному поєднанні важелів й інструментів, врахуванні зарубіжного досвіду та розвинутого нормативно-правового підґрунтя сприяння розвитку ринку електричної енергії та спрямований на подолання можливих суперечностей між виробниками, постачальниками та споживачами, поліпшення інвестиційного клімату в енергетичному секторі, забезпечення безпеки енергетичної інфраструктури в умовах адаптації до конкурентного середовища.

Сформовано теоретико-методичну основу дослідження процесів розвитку ринку електричної енергії, яка зумовлює цільові орієнтири та особливості функцій соціальної та економічної підсистем, вплив факторів ринкової середовища.

Ключові слова: організаційно-економічний механізм, розвиток, види розвитку, інструменти управління, фактори розвитку ринку електричної енергії, завдання удосконалення механізму.

Мехович Сергей Анатольевич, профессор кафедры экономического анализа и учетаe-mail : bondar1945@mail.ua**Гаврикова Алина Олеговна**, ассистент кафедры менеджмента и налогообложения,e-mail : alina270684@gmail.com

Национальный технический университет «Харьковский политехнический институт», г. Харьков, Украина. Ул. Фрунзе, 21, м. Харьков, Украина, 61002

ФОРМИРОВАНИЕ ОРГАНИЗАЦИОННО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО МЕХАНИЗМА РАЗВИТИЯ РЫНКА ЭЛЕКТРИЧЕСКОЙ ЭНЕРГИИ

В статье рассматривается научный подход к формированию организационно-экономического механизма развития рынка электрической энергии в Украине, который базируется на гармоничном соединении рычагов и инструментов, учета зарубежного опыта и развитой нормативно-правовой основы содействия развитию рынка электрической энергии, направленный на преодоление возможных разногласий между производителями, поставщиками и потребителями, улучшения инвестиционного климата в энергетическом секторе, обеспечения безопасности энергетической инфраструктуры в условиях адаптации к конкурентной среде.

Сформирована теоретико-методическая основа исследования процессов развития рынка электрической энергии, которая обуславливает целевые ориентиры и особенности функций социальной и экономической подсистем, влияние факторов рыночной среды.

Ключевые слова: организационно-экономический механизм, развитие, виды развития, инструменты развития, факторы развития рынка электрической энергии, задания усовершенствования механизма.

Mekhovich Sergey Anatoliyovich, professor of department of economic analysis and accounte-mail : bondar1945@mail.ua**Гаврикова Алина Олеговна**, assistant of department of management and taxation,e-mail : alina270684@gmail.com

National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute», Kharkiv, Ukraine. Str. Frunze, 21, Kharkiv, Ukraine, 61002

FORMING of ORGANIZATIONAL-ECONOMIC MECHANISM of MARKET of ELECTRIC ENERGY DEVELOPMENT

In the article scientific approach is examined to forming organizationally economic to the mechanism of market of electric energy development in Ukraine, which is based on harmonious combination of levers and instruments, account of foreign experience, and developed normatively legal subsoil of assistance market of electric energy development and directed on overcoming of possible contradictions between producers and suppliers and users, improvement of investment climate in a power sector, roviding of safety of power infrastructure is in the conditions of adaptation to the competition environment.

It is formed teoretiko-methodical basis of research of processes of market of electric energy, which predetermines having a special purpose orientiri and features of functions of social and economic subsystems, influence of factors of market environment, development.

Keywords: *organizationally economic mechanism, development, types of development, management instruments, factors of market of electric energy, task of improvement a mechanism development.*

Постановка проблеми

Розвиток економіки держави і задоволення соціально-економічних потреб населення значною мірою залежить від конкурентного розвитку ринку електричної енергії, системо формуючу роль у забезпеченні якого відіграють економічні та організаційні інструменти. Необхідність інтеграції української економіки у світову економічну систему водночас загострюють питання забезпечення енергетичної безпеки та захисту вітчизняних виробників та споживачів електричної енергії. Головним у вирішенні проблеми забезпечення розвитку ринку електричної енергії є структуризація проблем прийняття управлінських рішень щодо взаємодії споживачів-регуляторів і постачальників енергії. Надання енергетичних продуктів (товарів, робіт і послуг) населенню та комунальним підприємствам, зниження їх вартості шляхом подальшого формування в національній енергетиці інтегральної системи господарювання. Ефективне формування організаційно-економічного механізму розвитку ринку електричної енергії вирішить питання щодо коригування організаційної структури та системи контрактів, перехід від адміністративного втручання на регулюючий контроль та удосконалення зовнішніх взаємовідносин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

У роботах вітчизняних авторів вчених-економістів – О. Білорус, Г. Вороновського, Б. Кваснюка, Д. Лукяненко, Б. Стогнія, І. Чукаєва [1–5], Хоменко М. М., Бала В. В. [6] та ін. досліджуються питання розвитку та удосконалення організаційно-економічного механізму діяльності паливно-енергетичного комплексу. Проте, висвітлюються лише окремі аспекти з зазначеної проблематики. Разом з тим, незважаючи на очевидні здобутки сучасної наукової думки щодо механізмів функціонування енергетичного ринку, стан економічної практики в Україні свідчить про необхідність його адаптації до особливостей розвитку конкурентного середовища. Важливість вирішення науково-прикладних проблем та розробка теоретико-методичних засад зазначеного механізму для теорії економіки та управління національним господарством зумовили необхідність деталізації його структури і змісту, а також визначення функцій специфічних системоутворюючих регуляторів, важелів та інструментарію, перш за все у напрямі забезпечення реалізації національних інтересів у енергетичній сфері.

Формулювання мети статті. Метою даної статті є визначення суті організаційно-економічного механізму розвитку ринку електричної енергії, а також виявлення напрямів та завдань щодо його ефективного функціонування.

Виклад основного матеріалу дослідження

Становлення й розвиток ефективного ринку електричної енергії на підставі впровадження інтегральної системи господарювання має складатися з чотирьох базових елементів.

Перший – формування механізму захисту прав споживачів на основі підсилення повноважень органів місцевого самоврядування за рішенням питань місцевого значення. Другий елемент – створення реальних конкурентних ринків енергетичних товарів, робіт і послуг, що забезпечить більш низьку вартість енергетичних продуктів для споживачів через «вимивання» більш дорогої енергії з ринку. При цьому ринки, що формуються, повинні забезпечувати для споживачів можливість вибрати більш якісне обслуговування в сполученні з комплексом затребуваних енергетичних продуктів – внаслідок створення й розвитку ринкових взаємин у цій сфері. Третій елемент побудови ринку – перерозподіл фінансових потоків з регіонального та міських бюджетів, напрямок фінансових коштів, що вивільняються, на реінвестування в програми підвищення ефективності використання енергії. Четвертий – розвиток технологій, що виводить на рівень високої економічної ефективності й виправданості широке використання децентралізованих джерел енергії.

Для більш точного розуміння формування організаційно-економічного механізму розвитку необхідно проаналізувати сутність понять «розвитку» та «організаційно-економічного механізму», зокрема, у сфері функціонування ринків електричної енергії. У науковій літературі не існує єдиного підходу до визначення цих понять. З вирішенням проблем розвитку пов'язують додання економіці інноваційного характеру, реагування на процеси глобалізації, удосконалювання соціальних відносин, підвищення конкурентоспроможності різних соціально-економічних об'єктів (СЕО) та ін. Однак трактування терміна «розвиток» у застосуванні до конкретних предметів досліджень часто носить невизначений, а то й суперечливий характер. З. В. Герасимчук та І. М. Вахович у монографії [7, с.7] відзначають, що «понятійно-термінологічна неузгодженість щодо використання поняття «розвиток», яка сьогодні має місце, не забезпечує комплексності соціально-економічних досліджень цього процесу, призводить до надто звуженого трактування його суті і змісту». З цієї причини обговорення проблем розвитку СЕО нам представляється необхідним розпочати з аналізу його термінологічних визначень у загальних та предметно наукових концепціях розвитку.

Зі словом «розвиток» у розмовній мові пов'язують значний ступінь змін в об'єкті, його поліпшення, удосконалювання, ускладнення й т. ін. У словнику російської мови С. І. Ожегова розвиток визначається як «процес переходу з одного стану в інший, більш досконалий, перехід від старого якісного стану до нового якісного стану, від простого до складного, від нижчого до вищого» [8, с. 519]. Близькими категоріями до поняття «розвиток» вважаються такі: еволюція, відтворення, зміна, ріст, рух, прогрес, трансформація, модернізація. Смысл, у якому термін «розвиток» уживається як філософське поняття, визначають концепції, уявлення про загальну спрямованість змін у суспільстві й природі. Ці концепції засновані на розгляді явищ у цілому, у їх сукупності, і поширюються на тенденції змін явищ у загальній історичній перспективі. Найбільш відомими концепціями такого загального плану є діалектико-матеріалістичний принцип розвитку й теорія життєвих циклів. Тому вважаємо що шлях розвитку з точки зору типу ринку треба розглядати інтенсивно-інноваційний для ринку продавця і ринку покупця. Конкуренція – переважно цінова, підхід до управління - системний. Перехід на такий шлях розвитку відбувається в міру насичення ринків, вичерпання дефіцитних ресурсів, зростання конкуренції товаровиробників. Проведене дослідження теоретичного підґрунтя покладено в основу побудови понятійно-категоріального апарату організаційно-економічного механізму розвитку ринку електричної енергії (рис. 1).

Розвиток відповідно до його діалектико-матеріалістичного трактування являє собою «необоротну, спрямовану, закономірну зміну матерії й свідомості, їх універсальну властивість» [9, 395]. У розвитку виділяють прогресивну та регресивну лінію. Для прогресу характерний перехід від нижчих, менш досконалих форм існування до вищих, більш досконалим формам. Під регресом розуміється такий тип розвитку, для якого характерні процеси деградації, зниження рівня організації, втрати здатності до виконання тих або інших функцій.

У діалектичному матеріалізмі принцип розвитку, або еволюційний підхід, виступає як загальна методологічна основа пояснення історії природи, суспільства й пізнання [10]. При цьому під еволюцією в широкому змісті розуміється уявлення про закономірності змін у суспільстві та природі, що обумовлюють прогресивну спрямованість розвитку в цілому. У вузькому змісті поняттям еволюції характеризується уявлення про повільні, поступові кількісні зміни, на відміну від революції, що характеризує якісний стрибок, перерив поступовості в розвитку [11].

Відповідно до теорії життєвих циклів, іншій ніж філософська концепція розвитку, будь-який об'єкт (людина, суспільство, ідеологія, підприємство, товар) проходить із моменту свого зародження ряд етапів, стадій, що завершуються втратою об'єктом своїх інтегративних якостей і кінцем існування. Одним з основоположників теорії життєвих циклів вважається англійський історик і соціолог А. Дж. Тойнбі, який висунув теорію круговороту локальних цивілізацій, які замінюють одна одну, та кожна з яких проходить стадії виникнення, росту, надламу й розкладання [10]. Залежно від об'єкта дослідження та авторської позиції в концепціях життєвих циклів пропонуються різні варіанти кількості й змісту етапів.

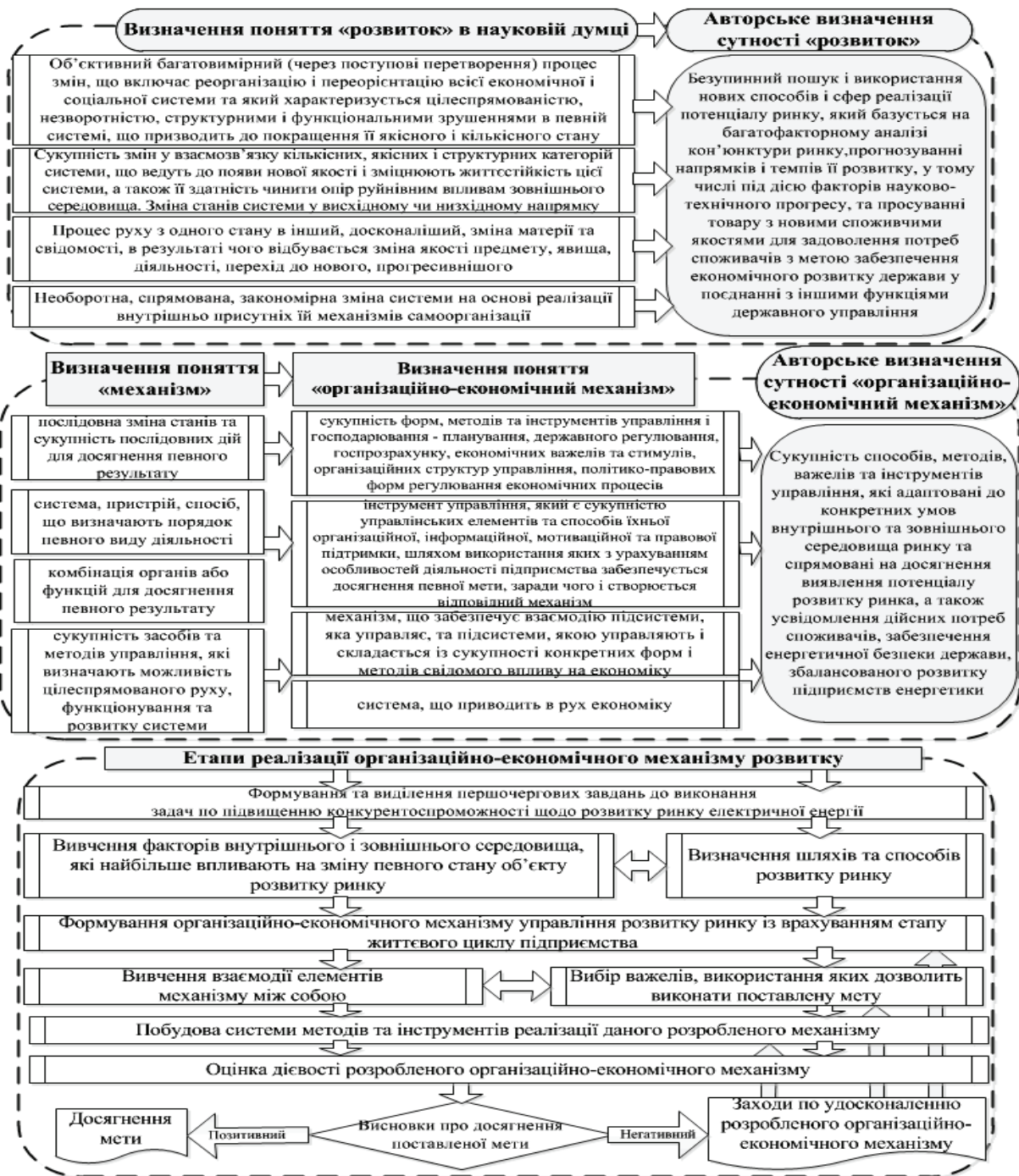

Рис.1. Понятійно-категоріальний апарат формування організаційно-економічного механізму розвитку ринку електричної енергії

Використовуючи системний підхід можна зазначити, що організаційно-економічний механізм включає сукупність простих і складних взаємопов'язаних і взаємодоповнюючих ключових систем (процесів, елементів, форм, методів), які визначають зміст, порядок розробки і функціонування будь-якого виду робіт, процесів чи об'єктів у сфері діяльності людини і які дозволяють за мінімальних витрат ресурсів і часу задовольнити вимоги інноваційної політики, ринку попиту і ринку пропозиції, тенденції розвитку науки, техніки, технології, організації, економіки та інших аспектів. Створення теоретичного інструментарію процесу розвитку ринку електричної енергії, сприяє формалізації системи відносин суб'єктів ОРЕ та розширює основи науково-методичного забезпечення формування органами влади стратегій, програм розвитку ринку електричної енергії. Утім про необхідність розробки форм і методів стратегічного, тактичного і оперативного управління наголошується як на рівні

державних програм розвитку ринку електричної енергії, так і на рівні галузевих методичних рекомендацій, а також підтверджується зарубіжним досвідом управління. Оцінка ефективності системи управління повинна базуватися не стільки на дотриманні встановлених норм і виконанні нормативів, скільки на визначенні ступеня досягнення поставленої мети.

Проблеми стійкого розвитку економічних систем розглядаються з урахуванням концепцій та методичних підходів, які використовувалися при вивченні стійкого розвитку економічних та технічних систем у зв'язку загальним використанням системного підходу. Життєздатність економічної системи зумовлює її здатність к розвитку, а в результаті зростають виробничі потужності та ефективність функціонування. Тому ринок електричної енергії треба розглядати як економічну систему, яка потребує аналізу через вплив зовнішніх та внутрішніх факторів та реакцію системи на них/ Таким чином, можна сформувати методичну основу дослідження процесів розвитку ринку електричної енергії, яка зумовлює цільові орієнтири та особливості функцій соціальної та економічної підсистем, вплив факторів ринкової середи (рис. 2).

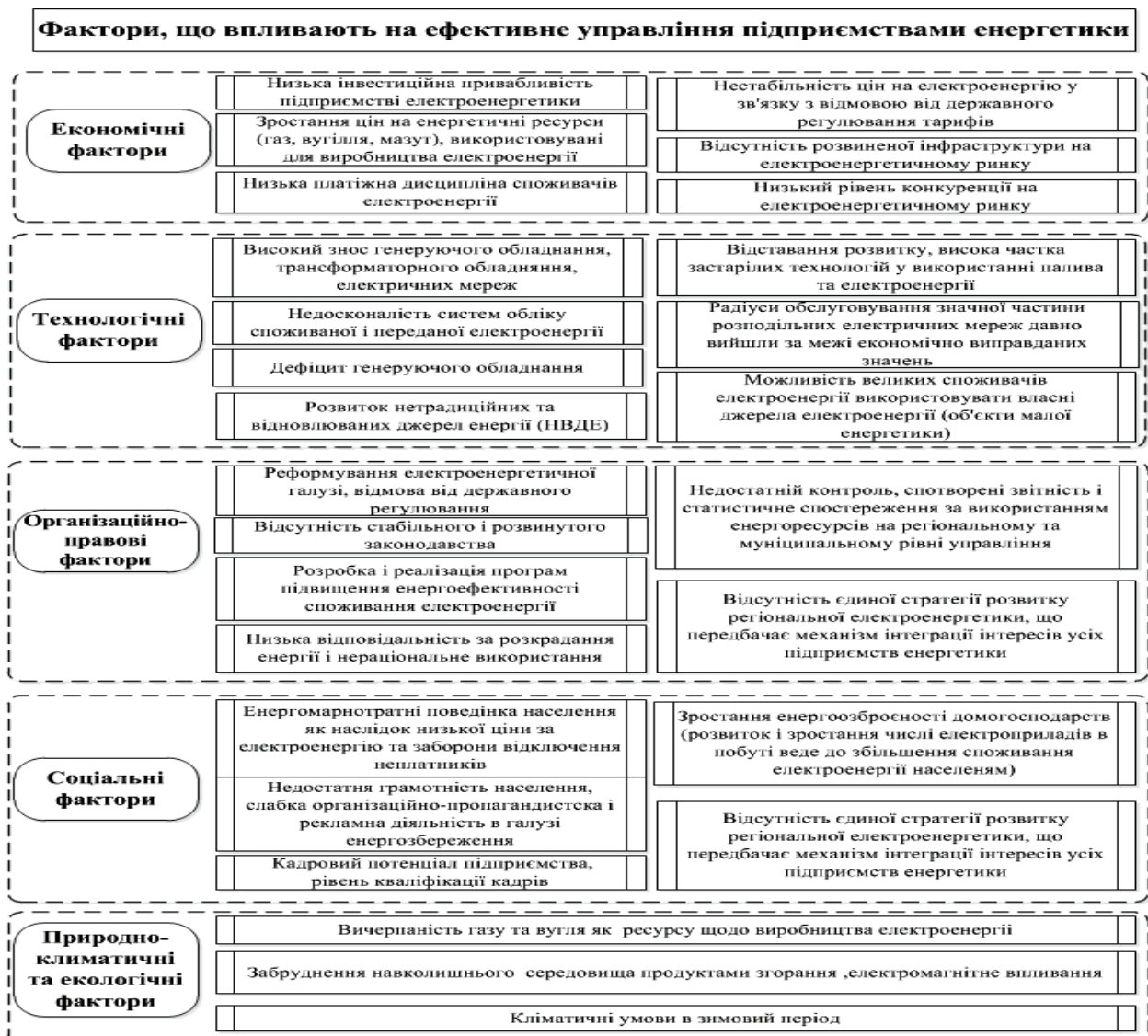

Рис. 2. Вплив зовнішніх та внутрішніх факторів на систему ринку електричної енергії

Враховуючи що основними функціями соціальної підсистеми є зберігання стійкості, а також функція розвитку та оптимізації по відношенню до соціальної середи, тому цільовий орієнтир в разі якого треба застосовувати характер трансформацій соціальної підсистеми це оптимізація споживання як індикатор, зумовлюючий залучення компонентів природної

середі в сферу матеріального та нематеріального виробництва. Для реалізації цільових орієнтирів розвитку ринку електричної енергії пропонується модель його регулювання в умовах лібералізації системи відносин та підвищення конкуренції (рис. 3).

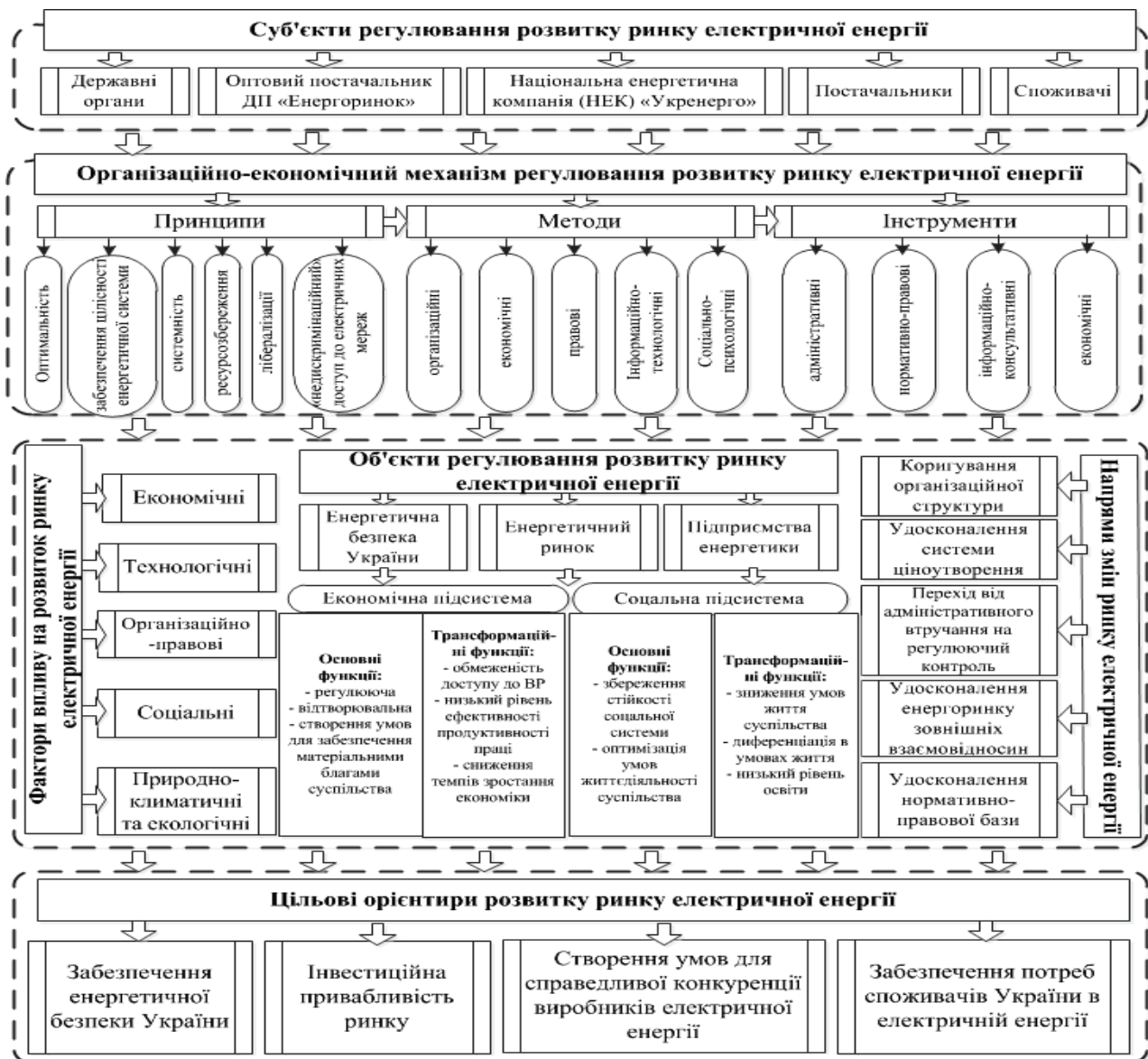

Рис. 3. Модель регулювання розвитку ринку електричної енергії в умовах лібералізації системи відносин та підвищення конкуренції

У процесі вдосконалення механізму необхідно визначити елементи, які сприяють його ефективному функціонуванню. У механізм необхідно додати контури, що сприяють: зниженню енергоспоживання обладнання та підвищенню енергоефективності технологічних процесів; розвитку взаємозамінності різноманітних видів палива та використанню його в споживаючих установках; створенню нових і вдосконаленню існуючих засобів перетворення енергії. В результаті додавання вищевикладених контурів повинні змінитися: тенденції і пропорції споживання електричної енергії підприємства як єдиного енергогосподарства; концепції оптимального управління енергогосподарством підприємства; вплив підприємства на навколишнє середовище і розвиток науково-технічного прогресу. В рамках організаційного механізму необхідно, в першу чергу, удосконалити інституційно-правове забезпечення для ефективного функціонування та розвитку ОРЕ. У прийнятому Законі «Про оптовий ринок електричної енергії України» надано рекомендації щодо нормативно-правових документів, що регулюють

взаємовідносини учасників ринку. У сучасних умовах енергетична політика держави розглядається як система моніторингу енергетичної ситуації процесу виробництва, прогнозу економічних, ресурсних та інших тенденцій. Результатами енергетичної політики повинно стати оптимальне формування і безперервне вдосконалення організаційних, економічних і правових механізмів, що забезпечують надійне постачання електричною і тепловою енергією, а також раціональне використання енергетичних ресурсів (рис. 4).

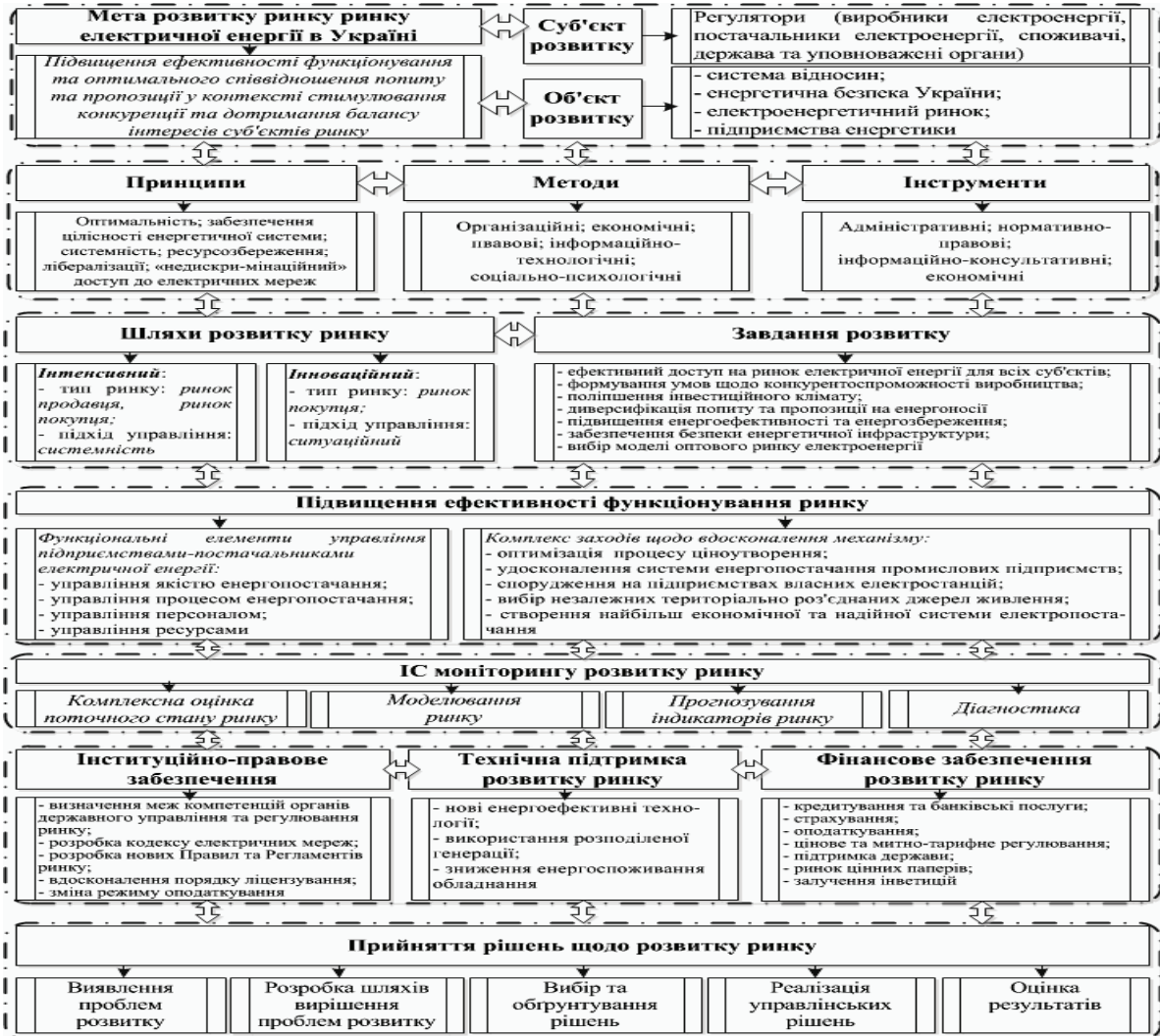

Рис. 4. Формування організаційно-економічного механізму розвитку ринку електричної енергії

З метою надійного забезпечення економіки та населення України електроенергією, сприяння енерго- та ресурсозбереження, підвищення ефективності роботи електроенергетичної галузі, забезпечення прозорості функціонування енергоринку законодавчого закріплення вимагають:

- визначення меж компетенції органів, які уповноважені здійснювати державне управління та регулювання на ОРЕ;
- розробка нових Правил і Регламентів ОРЕ, методик ціноутворення; вдосконалення порядку ліцензування;
- зміна в організаційній структурі ОРЕ;
- розробка заходів, пов'язаних з погашенням заборгованості;
- визначення джерел відшкодування витрат з постачання електричної енергії пільговим категоріям споживачів і бюджетним організаціям, підприємствам, які мають аварійну броню;
- впровадження додаткових способів забезпечення виконання договірних зобов'язань;

- посилення відповідальності за несанкціоноване споживання електричної енергії;
- усунення обмеження платоспроможного попиту на ОРЕ;
- зміна договірної системи та платіжно-розрахункових відносин учасників ОРЕ.

Висновки

На основі узагальнення наукових підходів сформовано теоретико-методичну основу дослідження процесів розвитку ринку електричної енергії, яка зумовлює цільові орієнтири та особливості функцій соціальної та економічної підсистем, вплив факторів ринкової середовища. Уточнено сутність поняття «організаційно-економічний механізм», що становить основу понятійно-термінологічного апарату дослідження та дозволяє розглядати його як сукупність способів, методів, важелів та інструментів управління, які адаптовані до конкретних умов внутрішнього та зовнішнього середовища ринку та спрямовані на виявлення потенціалу його розвитку. Для поглиблення сутнісного розуміння та здійснення більш детального аналізу взаємодії суб'єктів ринку електричної енергії потребує розробки концепції взаємодії споживачів-регуляторів і постачальників електричної енергії в рамках нової моделі енергетичного ринку.

Список використаної літератури:

1. Глобалізація і безпека розвитку : монографія / О. Г. Білорус, Д. Г. Лук'яненко та ін. – К. : КНЕУ, 2001. – 733 с.
2. Экономическая безопасность государства и интеграционные формы ее обеспечения : монографія / за ред. Г. К. Вороновского, И. В. Недина. – К. : Знання України.–2007.– 392 с.
3. Кваснюк Б. Є. Науково-технічний і виробничий потенціал / Б. Є. Кваснюк // Економ. теорія. – 2008. – № 1. – С. 85–99.
4. Стогній Б. Енергетичні загрози та прогнози /Б.Стогній // Віче.– 2006. – № 5–6. – С. 51–54.
5. Чукаєва І. К. Паливний комплекс України: сучасний стан та перспективи розвитку : автореф. дис. ... д-ра екон. наук / І. К. Чукаєва. – К., 2006. – 35 с.
- 6 Бала В.В. Економічне обґрунтування прийняття рішень як фактор привабливості для інвесторів та ділових партнерів підприємства / В.В. Бала, О.І. Маслак, В.В. Яворський // Научно-практичний журнал «Економіка Крима». – 2006. – № 17. – С. 40-43.
7. Герасимчук, З. В. Організаційно-економічний механізм формування та реалізації стратегії розвитку регіону [Текст]: Монографія / Герасимчук, З. В., Вахович І. М. — Луцьк: ЛДТУ, 2002. — 248 с.

Referenses:

1. Globalization and safety of development: monografiya [Globflizatsiy i bezpeka rozvitku: monografiya]/ O. G. Bilous, D. G. Lukianenko ta in. – K. : KNEU, 2001. – 733 p.
2. Economic security of the state and integration forms of its providing: monografiya [Ekonomicheskaya bezopasnost gosudarstva I integratsionnye formy ee obespecheniya: monografiya]/ za red. G. K. Voronovsko, I.V. Nedina.И. В. – К.: Znania Ukrainy.–2007.– 392 p.
3. Kvasniuk B. E. Scientific and technical and production potential [Naukobo-tekhnichny I vyrobnychiy potentsial] / B. E. Kvasniuk // Ekonom. teorieEконом. – 2008. – № 1. – P. 85–99.
4. Stogniy B. Is the Power threats and prognoses [Energetychni zagrozy ta prognozy] /B. Stogniy // Viche.– 2006. – № 5–6. – P. 51–54.
5. Chukaeva I. K. Fuel complex of Ukraine: modern state and prospects of development : avtoref. dis. ... d-ra economic of sciences [Palyvnyi kompleks Ukrainy: sechasnyi stan ta perapektyvy rozvytku: avtoref. dis... d-ra ekon. nauk/I. K. Chukaeva. – K., 2006. – 35 p.
- 6 Bala V. V. Economic ground of making decision as factor of attractiveness for investors and business partners of enterprise of [Ekonomichne obgruntuvannya pryiniattja rishen yak factor pryvablyvosti dla investoriv ta dilovykh partneriv pidpryemstv] / V.V. Bala, O.I. Maslak, V. V. Yavorsky // Nauchno-prakticheskij zhurnal "Ekonomika Kryma". – 2006. – № 17. – P. 40-43.
7. Gerasimchyk Z. V. Organizaciyno-konomichniy mechanism of forming and realization of strategy of development of region [Techt]: Monografija [Organizatsiyno-ekonomichny mekhanizm formuvannja ta realizatsii strategii rozbytku regionu [Tekst]: Monografija]/ Gerasimchyk Z. V., Vakhnobich I. M. – Lutsk: LDTU, 2002. – 248 p.

Поступила в редакцію 24.07 2015 г.